

Scientific Bulletin of Chełm
Section of Pedagogy
No. 2/2018

MICHAŁ PEKALSKI (1896-1967) – NAUCZYCIEL,
HISTORYK REGIONALISTA

MICHAŁ PEKALSKI (1896-1967) – TEACHER,
HISTORY OF THE REGIONALIST

PIOTR MAZUR

The State School of Higher Education in Chełm (Poland)

e-mail: pmazur@pwsz.chelm.pl

Michał Pękalski urodził się 19 września 1896 r. w Zaklikowie w rodzinie Jana, murarza, i Eleonory Stryjeckiej. Rodzice przyszłość syna wiązali ze stanem duchownym. Młody Michał marzył natomiast o zawodzie dziennikarza, gdyż „gazety pachniały mu jak kwiaty” (Więclaw, 2004, p. 43).

W latach 1908-1914 M. Pękalski ukończył klasę wstępną i cztery klasy Gimnazjum Filologicznego w Sandomierzu (T.M.). Następnie przez rok (1914-1915) kształcił się w Seminarium Duchownym w tym samym mieście. Krótko studiował historię na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim¹.

Po ukończeniu gimnazjum, podczas działań wojennych, zgłosił chęć pracy przy organizacji nowych szkół i podjęcia obowiązków nauczyciela. Początkowo uczył w okolicznych szkołach jednoklasowych (Wojciechowski, 1968, p. 221-223). Następnie pracował w Urzędzie Gminnym, w Polskiej Centrali Zbożowej, w Ernteverwaltungcentrale oraz w departamencie Gospodarczym Ministerstwa Spraw Wojskowych (1917-1919).

Pracę urzędniczą przerwała mu służba wojskowa (1919-1921). Doświadczenia wojenne zbliżyły go ideowo do ruchu narodowego. Po wojnie polsko-bolszewickiej wrócił do oświaty. Pracę zawodową zaczął jako nauczyciel jednoklasowej Publicznej Szkoły Powszechnej w Węglinie (pow. Trzydnik). W 1922 r. otrzymał posadę urzędnika w Dyrekcji Okręgowej Kolei Lublin, ale zrezygnował z niej ze względów materialnych i sentymentalnych. Tęsknił za szkołą, do której wrócił jeszcze w tym samym roku. Przez dwa kolejne lata był nauczycielem w Polichnie (pow. Janów Lubelski). W 1924 r. przeniósł się do rodzinnego Zaklikowa. Tam pracował na etacie nauczyciela i rok jako p.o. kierownika siedmioklasowej Szkoły Powszechnej. Od 1 IX 1928 do 31 VII 1939 r. pełnił obowiązki kierownika siedmioklasowej Publicznej szkoły Powszechnej w Urzędowie, tzw. Jagiellonki (pow. Janów Lubelski). Przez kilkanaście lat był przewodniczącym konferencji rejonowych, delegatem Powiatowej Rady Szkolnej w powiecie janowskim (wybrany przez ogół nauczycieli) oraz członkiem Komisji Egzaminacyjnej dla Nauczycieli. W czasie pobytu w Urzędowie powołał do życia kilka organizacji i placówek o charakterze

¹ Karta dokumentacyjna Michała Pękalskiego opracowana w 1989 r. przez Andrzeja Sadowskiego dla potrzeb międzyuczelnianego programu badawczego Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Informacja o studiach w Lublinie pochodzi z 2 I 1945 r.

kulturalno-oświatowym, m.in. zorganizował bibliotekę publiczną (zgromadziła 1500 tomów), której był wieloletnim kierownikiem. Był też prezesem Zarządu Komitetu Tworzenia Muzeum w Urzędowie.

Po wojnie nadal był związany ze szkolnictwem (Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. 298). Od 1 VIII do 31 XIII 1944 r. pełnił obowiązki kierownika Publicznej Szkoły Powszechnej w Urzędowie. Po krótkiej praktyce administracyjnej w inspektoracie Szkolnym w Kraśniku został podinspektorem, a następnie p.o. inspektora szkolnego na powiat Janów Lubelski z siedzibą w Kraśniku.

Należał do nauczycieli o szerokich zainteresowaniach, ambitnych, ustawiczne doksztalających się, publikujących regularnie swoje prace badawcze bądź literackie. 16 V 1926 r. Pękalski otrzymał świadectwo pierwszego egzaminu nauczycielskiego przed Komisją Egzaminacyjną w Lublinie. W roku szkolnym 1927/1928 był uczestnikiem Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego o profilu fizyczno-matematycznym w Lublinie. Świadectwo jego ukończenia otrzymał z datą 22 VI 1928. Od 3 do 15 VII 1933 r. brał udział w państwowym kursie wakacyjnym dla nauczycielstwa publicznych szkół powszechnych w Kraśniku. Kurs miał profil „programowo-ustrojowy”, o czym świadczy stosowne zaświadczenie wystawione w dniu 15 VII 1933 r. W styczniu 1934 r. Pękalski ukończył Kurs dla Kierowników Szkół Powszechnych w Lublinie, otrzymując 17 I 1934 r. stosowny certyfikat.

Michał Pękalski pracę zawodową umiejętnie łączył z działalnością społeczną. Przez wiele lat należał do Powszechnego Związku Esperantystów (UEU) z siedzibą w Genewie. Zdobył nawet uprawnienia do organizowania kursów tego języka. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego. Należał do Związku Nauczycielstwa Polskiego, później Stowarzyszenia Chrześcijańskiego Nauczycieli.

Wojna brutalnie wkroczyła w życie M. Pękalskiego. We wrześniu 1939 r. został powołany do wojska i omal nie zginął. Po zakończonej klęską wojnie obronnej próbował działać w oświacie: oficjalnie jako p.o. kierownika polskiej Publicznej Szkoły Powszechnej w Urzędowej i tajnie – w strukturach Państwa Podziemnego. Za udział w tajnym nauczaniu był poszukiwany przez gestapo. Musiał się ukrywać od 19 VI 1943 do końca lipca 1944 r. Z tego powodu nie popadł jednak w apatię. Włączył się do działalności konspiracyjnej jako żołnierz Narodowych Sił Zbrojnych. Planował nowe badania i publikacje.

Po wojnie wrócił do edukacji, której oblicze znacznie się jednak zmieniło, co chyba nie do końca go satysfakcjonowało. Mimo to od 1 VIII do 31 XII 1944 r. pełnił obowiązki kierownika Publicznej Szkoły Powszechnej w Urzędowie. Przyczynił się do założenia tam skromnej biblioteki. Na początku 1945 r. odbył dwumiesięczną praktykę administracyjną w Inspektoracie Szkolnym w Kraśniku. Następnie został podinspektorem szkolnym na powiat janowski (1 III 1945 – 14 IV 1947), później prowizoryczny podinspektorem na obwód szkolny hrubieszowski (16 IV – 30 XI 1947). Pod koniec r. 1950, mieszkając już Biłgoraju, otrzymał stanowisko prowizorycznego inspektora szkolnego na obwód biłgorajski. W styczniu 1950 r. został mianowany nauczycielem Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej stopnia podstawowego i licealnego w Rejowcu (pow. Chełm). Pracy tej już jednak nie podjął ze względu na zły stan zdrowia. W 1951 r. przeszedł na emeryturę (Zwolakiewicz, 1962, p. 49).

Aktywność społeczna była pasją M. Pękalskiego również po wojnie (Maciejewski, 1957). Współorganizował i prowadził walkę z analfabetyzmem. W wyniku jego starań powstały szkoły dla dorosłych w Kraśniku i kilku innych miejscowościach powiatu janowskiego (Toniak, 1957). Był terenowym współpracownikiem Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, któremu ofiarował wiele znalezisk. Stał się też inicjatorem i współorganizatorem pierwszej wystawy archeologicznej oraz Punktu Muzealnego (głównie archeologicznego) w Biłgoraju, który mieścił się początkowo przy Zasadniczej Szkole Zawodowej, sam kierował, a potem w lokalu Spółdzielni Pracy „Włosiankarka”. Punkt istniał przy jej wydatnej pomocy materialnej. Pękalski przez kilka lat (1956-1958) był jego kustoszem, a większość eksponatów pochodziła z jego zbiorów prywatnych. Zbiory te później (od 1964 r.) stały się podstawą kolekcji Muzeum Regionalnego w Biłgoraju.

Pękalski miał szerokie zainteresowania. Interesowała go dydaktyka matematyki, poezja, nowelistyka, archeologia i etnografia powiatu janowskiego (później podzielonego na janowski i kraśnicki) i biłgorajskiego. Z pasją zajmował się historią południowo-zachodniej Lubelszczyzny, zwłaszcza Biłgoraja, Urzędowa i Zaklikowa (Gurba, 1967, p. 237-238). W latach powojennych rozciągnął swoje obserwacje na teren ciągnący się od Wisły aż po Ładę i miasto Biłgoraj. Pisał o znaleziskach obiektów kultury materialnej w Kosinie, Gościeradowie, Goraju, Biłgoraju, Aleksandrowie, Dylach, Harasiukach i innych miejscowości (Wojciechowski, 1968, p. 222). Pisywał wiersze (zbiorek poezji C-

moll), opowiadania w prasie codziennej i tygodniowej. Przygotował monografię Biłgoraja, której wydania drukiem nie doczekał (Złamański, 1997).

Przez całe swe życie wiele pisał (Bittner, 1955). Od 1932 do 1939 r. opublikował ponad 20 prac, głównie z zakresu historii, archeologii i etnografii. Debiutował artykułem pt. *Notatka o szkółce parafialnej w Zaklikowie*. Wkrótce pojawiły się nowe publikacje: *Przyczynek do dziejów cechu krawców urzędowskich w XIX wieku*, *Wały w Urzędowie*, *Urzędów w liczbach w 1860 roku*, *Z przeszłości Zaklikowa*. Po wojnie ukazało się kilkadziesiąt nowych prac, w tym m.in: *Ślady życia przedhistorycznego na terenie powiatu biłgorajskiego*, *O poszukiwaniu śladów grodziska w Goraju, pow. Biłgoraj*, *Skarb monet rzymskich znaleziony na terenie miasta Biłgoraja*, *Znaleziska neolityczne z okolic miasta Biłgoraja*, *O czym świadczą znaleziska w Biłgoraju*. Wiele jego notatek zamieszczały specjalistyczne czasopisma: „Polska Sztuka Ludowa”, „Lud”, „Ochrona Zabytków” i inne. Zbierał bibliografię dotyczącą regionu. Znajomość kilku języków (łacińskiego, angielskiego, francuskiego, niemieckiego, rosyjskiego, włoskiego i esperanto) ułatwiała mu orientację w bogatej literaturze fachowej (Wojciechowski, 1968, p. 222). Poza pracą badawczą Pękalski parał się beletrystyką, pociągała go poezja. Lubił bywać w środowisku literatów. Jego przyjacielem był znany polski awangardzista Jan Młodożeniec (T. M., 1987, p. 21). Na polu literatury Pękalski poruszał się dość sprawnie. Świadczy o tym chociażby fakt, że jako pisarz otrzymał wyróżnienie i nagrodę za nowelę *Quis fui?* opublikowaną w „Gońcu Warszawskim” i za legendę o Urzędowie ogłoszoną drukiem na łamach „Mojej Przyjaciółki”. Pośmiertnie ukazały się *Legiony w Urzędowie*. Był to zbiór wspomnień z okresu I wojny światowej.

Aczkolwiek Pękalski był typem badacza-samotnika, przemierzał swój ukochany region pieszo, rowerem lub motorowerem, nie stronił od przynależności do instytucji i organizacji naukowych. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Polskiego Towarzystwa Archeologicznego.

Michał Pękalski był żonaty ze Stefanią Kamińską. Miał z nią dwoje dzieci: Irenę Stefanię (ur. 9 VI 1923; 15 VIII 1945 r. wyszła za mąż za Tadeusza Mieczysława Mocha) i syna Wiesława Janusza (ur. 21 II 1930 r.) (Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie). Zmarł 16 VIII 1967 r. w Biłgoraju. Jego pogrzeb w tymże mieście stał się manifestacją szacunku dla

wielkiego popularyzatora regionu i nauczyciela-wychowawcy. Jego imieniem nazwano jedną z ulic w Biłgoraju. Upamiętniono go tablicą pamiątkową wmurowaną w Domu Kultury w Urzędowie z okazji setnej rocznicy urodzin.

BIBLIOGRAFIA:

- Archiwum Państwowe w Lublinie. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie. Wydział Oświaty. Akta osobowe naucz. Pękalskiego Michała 1945-1951, sygn. 298.
- Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Rolny. Akta osobowe studentki Ireny Pękalskiej, sygn. Rol. 1/136.
- Bittner, H. (1955). Materiały do bibliografii polskiej (1945-1955). Wrocław.
- Gurba, J. (1967). Michał Pękalski. *Z Otchłani Wieków*, 33, 4, 237-238.
- Maciejewski, J. K. (1957). Hobby inspektora Pękalskiego. *Sztandaru Ludu*, 29 (254).
- Pękalski, M. (1935-1937). Wały w Urzędowie. *Pamiętnik Lubelski*, 3, 477-482.
- Pękalski, M. (1938). Notatka o szkółce parafialnej w Zaklikowie. *Zamojska*, 1, 255-258.
- Pękalski, M. (1938). Przyczynek do dziejów cechu krawców urzędowskich w XIX wieku. *Urzędów*.
- Pękalski, M. (1939). Urzędów w liczbach w 1860 roku. *Teka Zamojska*, 1, 7-22.
- Pękalski, M. (1952). O poszukiwaniu śladów grodziska w Goraju, pow. Biłgoraj. *Z Otchłani Wieków*, 21, 2, 179-181.
- Pękalski, M. (1952). Ślady życia przedhistorycznego na terenie powiatu biłgorajskiego. *Z Otchłani Wieków*, 21, 2, 73.
- Pękalski, M. (1956). Skarb monet rzymskich znaleziony na terenie miasta Biłgoraja. *Z Otchłani Wieków*, 23, 2, 113.
- Pękalski, M. (1957). Znaleźiska neolityczne z okolic miasta Biłgoraja. *Materiały Starożytne*, 2, 207-211.
- Pękalski, M. (1964). Z przeszłości Zaklikowa. In: K. Myśliński, J. R. Szaflik (ed.), *Z dziejów powiatu kraśnickiego. Materiały z sesji naukowej* (p. 129-135), Lublin.
- Pękalski, M. (1992). Legiony w Urzędowie. *Urzędów*.
- Pękalski, M. (1994). O czym świadczą znaleźiska w Biłgoraju. *Sito*, 1, 4.
- T. M., Michał Pękalski,
<http://xoomer.virgilio.it/mpelak/biografie/pekalskim.htm> (access: 2018, 07, 27).
- T.M. (1987). Michał Pękalski. *Głos Ziemi Urzędowskiej*.
- Toniak, J. (1957). Pękalski niestety sam. *Sztandaru Ludu*, 29 (254).

- Więclaw, A. (2004). Michał Pękalski – pedagog i regionalista. *Twórczość Ludowa* 19, 3, 43.
- Wojciechowski, S. (1968). Michał Pękalski (19 IX 1986 – 16 VIII 1967). *Rocznik Lubelski*, 221-223.
- Złamański R., Michał Pękalski, Tanew, 1997, 2,
<http://www.bilgoraj.lbl.pl/prasa/tanew/897/pekalski2.php> [dostęp: 27.07.2018].
- Zwolakiewicz, H. (1962). Pękalski Michał – nauczyciel, regionalista południowej Lubelszczyzny. *Studia i Materiały Lubelskie*, 1, 49.